

Research Paper

Examining the Religious Differences Between the Ottomans and Iran During the Safavid Period in the Years 907-1003 A.H. and Explaining its Geopolitical Dimensions

Iraj Mansournejad¹, Reza Kianinia^{*2}, Abdolaziz Movahed³

1. PhD student, Department of History, Shoushtar Branch, Islamic Azad University, Shoushtar, Iran.
2. Department of Islamic History, Shoushtar Branch, Islamic Azad University, Shoushtar, Iran.
3. Assistant Professor, Department of History, Shoushtar Branch, Islamic Azad University, Shoushtar, Iran

ARTICLE INFO

PP: 271-284

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: Religion,
Religious Differences
Ottoman Government,
Safavid Government.

Abstract

This research is aimed at investigating the religious differences between the Ottomans and Iran during the Safavid period in the years 907-1003 AH/1501-1594 AD, and it tries to investigate the religious differences between the two governments in the years 1501-1594 AD, i.e., the interval of governance (Shah Ismail Safavi - Shah Abbas I) has been examined and for this purpose, by using the historical method with the focus on library documents, aspects taken from books and references, etc., it shows that the origin of religious wars in these eras were mostly to prevent further expansion of the country by the Safavids and to prevent the spread of the Shia religion, which with its tact and religion-oriented presentation of a government was able to attract many scholars and followers in the East and the West with an incredible speed of Islamic power. and the great Islamic Ottomans will be overtaken by all these things that caused the Safavids to prevent the Ottomans from generating more income and endanger the position of Sunnis as the first rank in the Islamic world. It has been seen and in fact, religion is an excuse, and power and maintaining positions and material things and earning money under the pretext of religion, which is obtained from pilgrims, has been and still is the real reason for wars and religious differences.

Citation: Mansournejad, I., Kianinia, R., Movahed, A. (2023). **Examining the Religious Differences Between the Ottomans and Iran During the Safavid Period in the Years 907-1003 A.H. and Explaining its Geopolitical Dimensions.** *Geography(Regional Planning)*, 13(52), 271-284.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.218503.2318

DOR:

* **Corresponding author:** Reza Kianinia, **Email:** rkianinia52@gmail.com

Extended Abstract

Introduction

During the reign of Shah Ismail I of the Safavid dynasty and Sultan Selim of the Ottoman Empire, political and religious differences between Iran and the Ottomans emerged. Shah Ismail's promotion of Shia Islam in Anatolia and Azerbaijan incited Ottoman animosity due to the perceived threat of Shia growth in these regions. Safavids and Europeans formed a religious and political alliance against the Ottomans. Military and economic treaties strengthened Iran and weakened the Ottomans. Conflicts like the Battle of Chaldiran (1514 CE) perpetuated these differences. During the reign of Shah Tahmasb I, continuous battles with the Ottomans and Uzbeks began. These struggles encompassed mostly religious and strategic issues, with the significance of Baghdad as an economic and religious center receiving attention (Shaw, as cited in Ramazanzadeh, 1370: 174). Religious and political differences between the Ottomans and Iran in the Safavid period were based on wars, religious disparities, and political strategies. The Ottomans perceived Iran as a threat by attacking Safavid territories. Shah Tahmasb employed defensive tactics and restrained Ottoman advancements by depleting their resources. Amidst this tension, the Treaty of Amasya was signed (Razneh and colleagues, 1395: 25). After Shah Tahmasb's rule, Shah Abbas came to power and managed relations with the Ottomans through wars and negotiations. Religious and political differences always led to tension and were maintained through agreements and wars. Extensive research on the religious differences between the Ottomans and Iran during the Safavid period has not been conducted, despite the significance of this era in Iranian history. This crucial point prompts researchers to focus more on political differences and overlook religious dimensions, whereas these differences could have led to wars, killings, and colonization. These issues should not be overlooked, as understanding these differences can help prevent ongoing conflicts and exploitation by colonialists. Such research can serve as a valuable guide for statesmen to prevent colonial infiltration and utilize scientific

knowledge for the benefit of the country. This study attempts to examine the anti-Safavid policies of the Ottomans in the period of 907-1003 AH/1501-1594 CE and answer the question, "What are the reasons and causes of religious differences between the Ottomans and Iran during the Safavid period in the years 907-1003 AH/1501-1594 CE?"

Methodology

In this study, the document-library method was employed with a historical approach. All available research and documents in various formats (letters, travelogues, books, articles, treatises, and theses) related to Iran-Ottoman relations during the Safavid period were utilized. The statistical sample of this study includes all research focused on keywords such as Iran-Ottoman wars in the Safavid period, religious differences between Iran and the Ottomans, and the specific time frame of these relations, spanning from 907 to 1003 A.H. (1501 to 1594 AD).

Results and Discussion

The history of relations between Iran and the Ottoman Empire, particularly during the Safavid era, has been marked by turbulence and tension, characterized by wars, bloodshed, and territorial disputes driven by power struggles and breaches of trust in pursuit of wealth, plunder, conscription, and trade. Concerns over diminishing power, territorial losses, and internal and external insecurities compelled both governments to engage in conflict and aggression against each other. Overall, their relations manifested in various forms. The Ottomans were perceived as a more established government compared to the nascent Safavid regime. Despite the Safavids' strategic moves, such as establishing their government within a Sufi religious framework and securing victories against the Mongols and Timurids, the Ottomans did not consider these achievements as significant threats to their power. Meanwhile, the Safavids garnered support and legitimacy through various socio-political, economic, and religious events.

The Ottoman government strategically targeted regions of economic and religious significance, aiming to profit from trade routes and religious pilgrimages. Areas like Transcaucasia, with its proximity to the Black

Sea and the Caspian Sea, and strategic crossings like Darband and Darial facilitated connections to the Indian Ocean and the Atlantic Ocean. Additionally, the fertile plains and agricultural lands situated between the Tigris and Euphrates rivers, within the borders of Iraq, Syria, and modern-day Turkey, provided the Ottomans with substantial economic and religious benefits. Between the years 1451 and 1606, the Ottoman military underwent significant reorganization and modernization. Equipped with advanced weaponry such as large cannons, the Dardanelles cannon, and firearms, the Ottoman military received comprehensive training, enabling them to become a formidable force in the region.

Conclusion

During the Safavid period, the Qizilbash were influential figures in the government, playing significant roles in the ascension of Safavid kings. However, after Shah Ismail II's removal of their power, they resorted to deceit and manipulation to elevate his blind son to the throne, demonstrating their opportunistic nature. These events led to the looting of the Safavid court treasury and marked a period of

instability. Shah Abbas I and Shah Ismail I, along with Suleiman Shah, skillfully navigated these challenges, restoring Safavid power and prosperity through strategic governance. Despite initial weaknesses, Shah Abbas Mohammad Shah revitalized the Safavid state, replenishing the treasury and returning the empire to its former glory. Suleiman Shah, with his superior education and multilingual prowess, expanded Iran's influence globally. In contrast, the Ottomans, adherents of Sunni Islam like the Safavids, pursued peace, security, and development under Bayezid II, sacrificing their lives for their cause. Although lacking the Qizilbash's interventionist power, they supported the Safavids financially and militarily, maintaining dominance. Unlike the Safavids, their diplomatic efforts primarily aimed to enhance military capabilities and economic ties, fostering cultural prosperity. Scholars such as Sadeghi et al., Thawagheb et al., and Lal Shahri et al. have provided compelling insights into these dynamics, offering valuable contributions to understanding this historical period.

References

1. Abedini, A. (2009). Peace Treaties between Iran and the Ottomans and the Reduction of Religious Tensions between the Two Countries in the Safavid and Afsharid Eras. *Iranian History*, 60(5), 101-120. [In Persian]
2. Arooji, F., & Parvan, B. (2018). A Study on the Religious and Political Affairs of Nader. *Journal of Historical Research in Iran and Islam*, 2, 42-62. [In Persian]
3. Asef, M. H. (1973). *Rostam Al-Tawarikh*, Edited, annotated, and indexed by Moshiri, M. Tehran: Sepahr Publishing House. [In Persian]
4. Bashir Shahzad, K., & Karimi Behzad, B. (2012). Shah Ismail and Qizilbash: Cannibalism in the Early Safavid Period. *Piyam-e Baharistan*, 16, 198-221. [In Persian]
5. Connelly, R., & Farvardin, S. (2009). *Shah Tahmasb*. Tehran: Samir Publications. [In Persian]
6. Emami Khoyi, M. T. (2008). Ottoman Empire's Strategy from the Danube-Volga Canal Project. *Iran's History*, 5(59), 27-42. [In Persian]
7. Gonj, V. (2018). Political and Diplomatic Relations of Shah Ismail I and Bayezid II Based on Ottoman Documents: 911?-917/1505-1511. *Iranian Studies*, 8(1), 129-146. [In Persian]
8. Manavari, S. (2017). Religious and State Relations and the Formation of the Foundation of Iran's Foreign Relations with the Ottomans (1135-907 AH/1722-1502 CE). *Quarterly Journal of Foreign Relations History*, 19(73), 71-103. [In Persian]
9. Mirzaei, S. (2014). Cultural Relations between Iran and Germany from the Safavid Era to the End of the Qajar Period: A Reinterpretation of Published Documents and an Approach to New Documents. *Cultural History Studies*, 5(20), 103-129. [In Persian]

10. Mubeen, A. (2009). Diplomacy between Iran and Poland during the Reign of Shah Suleiman Safavi. *Historical Research Quarterly*, 4(16). [In Persian]
11. Navaie, A. (1998). Political and Economic Relations of Iran during the Safavid Period. Tehran: Samt Publications, 1st Edition. [In Persian]
12. Navaie, A., & Romulu, H. (2005). *Ahsan al-Tawarikh*. Asateer Publications, 1st Edition. [In Persian]
13. Qasemi, A., & Taheri, A. (2017). The Role of Religion and Jurisprudential Issues in Iran-Ottoman Relations during the Safavid and Afsharid Periods (with an Emphasis on the Texts of Treaties). *Treasury of Documents*, 27(4), 44-64. [In Persian]
14. Razezan, M. H., Dehghani, R., & Bayati, H. (2016). Investigating the Economic Status of the Holy Shrines in Iran-Ottoman Relations during the Safavid Period. *Historical Research*, 31, 25-40. [In Persian]
15. Sedaghati, N. (2012). The Role of Shiite Scholars in the Safavid Government, Especially Shah Abbas I. Master's Thesis, Islamic Azad University, Shahrood Branch, Faculty of Humanities. [In Persian]
16. Shahmoradi, S. M., & Chelongar, M. A. (2013). Ottoman Government's Reaction to the Establishment of the Safavid Shiite Government in Iran. *Shi'a Studies Journal*, 44. [In Persian]
17. Talaei, H. (2011). *Archaeology of Prehistoric Mesopotamia*. Samt Publishing. [In Persian]
18. Talaei, Z. (2018). Safavid Religious Policy and Its Impact on the Expansion of Imam Reza's Endowments. *New Series of Historical Studies*, 10(1), 130-152. [In Persian]
19. Taqoosh, M. S., & Bo'azhar, N., & Bo'azhar, J. (2020). The Emergence of the Safavid Dynasty. *Historical Research*, 10(27-28), 40-64. [In Persian]
20. Varaei, S. J. (2017). Interaction of Shiite Clerics with the Safavid Government: Causes and Consequences. *Shi'a Studies Journal*, 12(3), 93-105. [In Persian]
21. Vosoqi, M. B. (2004). Iran-Spain Relations during the Reign of Shah Abbas Safavi (Philip I Era). *Quarterly Journal of Foreign Relations History*, 20. [In Persian]
22. Zawqeb, J., & Labbat Fard, A. (2017). Examination of the Religious Confrontations between Safavids and Ottomans in the Caucasus (930-1038 AH/1523-1629 CE). *New Series of Historical Studies*, 9(4), 36. [In Persian]

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۳، شماره ۵۲، پاییز ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

بررسی اختلافات مذهبی عثمانیان با ایران در دوره صفویه در سال‌های ۹۰۷-۱۰۰۳ هـ ق و تبیین ابعاد ژئوپلیتیک آن

ایرج منصورنژاد - دانشجوی دکتری، گروه تاریخ، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران.
رضا کیانی‌نیا* - گروه تاریخ اسلام، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران.
عبدالعزیز موحد - استادیار، گروه تاریخ، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۲۸۴-۲۷۱</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: مذهب، اختلافات مذهبی، دولت عثمانی، دولت صفوی.</p>	<p>این تحقیق با هدف بررسی اختلافات مذهبی عثمانیان با ایران در دوره صفویه در سال‌های ۹۰۷-۱۰۰۳ هـ ق/۱۵۰۱-۱۵۹۴ م حاصل شده است و در آن سعی شده اختلافات مذهبی بین دو دولت در فواصل سال‌های ۱۵۰۱-۱۵۹۴ م یعنی حد فاصل حکمرانی (شاه اسماعیل صفوی - شاه عباس یکم) مورد بررسی قرار گرفته و به همین منظور با بهره‌گیری از روش تاریخی با محوریت اسناد کتابخانه‌ای، جوانب برگرفته از، کتب و اسناد برجای مانده و... گویای این است که منشأ جنگ‌های مذهبی در این دوران‌ها بیشتر جهت جلوگیری از کشور گشایی بیشتر صفویان و جلوگیری از رواج مذهب شیعه بوده است مذهب شیعه‌ای که با درایت و دین محور نشان دادن یک حکومت توانست علما و طرفداران بسیاری را در شرق و غرب مجذوب خود نماید و با سرعتی باور نکردنی از قدرت اسلامی و بزرگ اسلامی عثمانی پیشی گیرد که تمامی این امور سبب شد که صفویان مانع از درآمد زایی بیشتر عثمانیان شده و جایگاه اهل تسنن به عنوان رتبه اول در جهان اسلام را به مخاطره اندزند و در تمام دوران حکمرانی این فراز و نشیب‌ها کم و بیش به چشم می‌خورده است و در حقیقت دین و مذهب بهانه بوده و قدرت و حفظ مواضع و به گونه‌ای مادیات و کسب درآمد به بهانه دین که از زائرین به دست می‌آمده دلیل حقیقی جنگ‌ها و اختلافات مذهبی بوده و همچنان نیز می‌باشد.</p>

استناد: منصورنژاد، ایرج؛ کیانی‌نیا، رضا؛ موحد، عبدالعزیز. (۱۴۰۲). بررسی اختلافات مذهبی عثمانیان با ایران در دوره صفویه در سال‌های ۹۰۷-۱۰۰۳ هـ ق و تبیین ابعاد ژئوپلیتیک آن. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۳(۵۲)، صص ۲۷۱-۲۸۴.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.218503.2318

DOR:

* نویسنده مسئول: رضا کیانی‌نیا، پست الکترونیکی: rkianinia52@gmail.com

مقدمه

در آغاز قرن دهم هجری قمری، با تشکیل دولت شیعی صفوی تحت رهبری شاه اسماعیل اول، شیعه اثناعشری به عنوان مذهب رسمی در ایران قرار گرفت. این اتفاق نقش بزرگی در شکل‌گیری سیاست‌های دینی و برنامه‌ریزی‌های مذهبی دارد که در مدت ۲۵۰ سال ایجاد شد (طلایی، ۱۳۹۷: ۱۳۰). این اقدام باعث تضاد با سنی‌گرایی دولت عثمانی شد و درگیری‌های طولانی و خونینی میان این دو کشور را بوجود آورد. مخالفت‌ها و تنش‌های بسیاری در آثار تاریخی نوشته شده توسط مورخان عثمانی و صفوی به چشم می‌خورد. علاوه بر این، علمای دینی عثمانی نیز در این نبرد علیه شیعیان شرکت کرده و احکام تکفیر و ارتداد علیه شیعیان را صادر کردند و اقدام به اعدام شیعیان نمودند (اسلام‌جو، ۱۳۹۵: ۴۸؛ اروجی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۲؛ عابدینی، ۱۳۸۸: ۱). در دوران حکومت شاه اسماعیل اول، بنیان‌های دولت صفوی و اختلافات با عثمانیان در زمان حکومت سلطان سلیم یکم بوجود آمدند. این دوران با تضادات سیاسی و فرهنگی میان دو امپراتوری همراه بود، که شاه اسماعیل ختایی برخلاف سلطان سلیم، دانایی و خردمندی ایران را تقویت کرد.

در دوره حکومت شاه اسماعیل اول صفوی و سلطان سلیم عثمانی، اختلافات سیاسی و مذهبی بین ایران و عثمانی بروز یافت. شاه اسماعیل با ترویج شیعه در آناتولی و آذربایجان نفرت عثمانیان را به دلیل احساس تهدید از رشد شیعه‌گری در این مناطق برانگیخت. صفویان و اروپاییان اتحاد مذهبی و سیاسی علیه عثمانیان شکل دادند. پیمان‌های نظامی و اقتصادی باعث تقویت ایران و ضعف عثمانی شد. جنگ‌هایی نظیر چالدران (۱۵۱۴ میلادی) این اختلافات را برجای گذاشت. در دوران شاه طهماسب اول، نبردهای مستمر با عثمانیان و ازبکان آغاز شد. این مبارزات، بیشتر موضوعات دینی و استراتژیک را در بر گرفت و اهمیت ایالت بغداد به عنوان مرکز اقتصادی و دینی در این میان مورد توجه قرار گرفت (شاه، ترجمه ی رمضان زاده، ۱۳۷۰: ۱۷۴). اختلافات مذهبی و سیاسی میان عثمانیان و ایران در دوره صفویه، مبتنی بر جنگ‌ها، تفاوت‌های مذهبی و استراتژی‌های سیاسی بود. عثمانیان با حملات به مناطق صفوی، ایران را تهدید می‌دانستند. شاه طهماسب از تاکتیک‌های دفاعی استفاده کرده و با امحای منابع، پیشرفت عثمانیان را مهار کرد. در میانه این تنش‌ها، پیمان صلح آماسیه به امضاء رسید (رازنهان و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵). پس از حکومت شاه طهماسب، شاه عباس به قدرت رسید و با جنگ‌ها و مذاکرات، ارتباطات با عثمانیان را مدیریت کرد. اختلافات مذهبی و سیاسی همواره موجب تنش بود و با توافقات و جنگ‌ها تعادل را حفظ کردند.

تحقیقات زیادی درباره اختلافات مذهبی عثمانیان و ایران در دوران صفویه انجام نشده است، درحالی‌که این دوره اهمیت بالایی در تاریخ ایران دارد. این نقطه مهم باعث می‌شود که محققان بیشتر به اختلافات سیاسی توجه کنند و نادیده گرفتن ابعاد مذهبی. در صورتی‌که این اختلافات می‌توانست به جنگ‌ها، قتل‌ها و استعمارها منجر شود. نباید این موضوعات را کنار گذاشته و از آن‌ها عبور کرد، زیرا شناخت این اختلافات می‌تواند به جلوگیری از تداوم تعارضات و استفاده سوء از آنها توسط استعمارگران کمک کند. این تحقیقات می‌تواند راهنمای مهمی برای دولتمردان باشد تا از نفوذ استعمارگران جلوگیری کنند و از دانش علمی به نفع کشور استفاده کنند. در این پژوهش سعی شده است که سیاست‌های ضد صفوی عثمانیان در بازه زمانی ۹۰۷-۱۰۰۳ هـ.ق/۱۵۰۱-۱۵۹۴ م مورد بررسی قرار گیرد و به پرسش "دلایل و علل اختلافات مذهبی عثمانیان با ایران در دوره صفویه در سال‌های ۹۰۷-۱۰۰۳ هـ.ق/۱۵۰۱-۱۵۹۴ م چیست؟" پاسخ داده شود.

پیشینه پژوهش

در خصوص روابط دینی ایران و عثمانی در زمان صفویان تحقیقاتی حاصل شده که از جمله آن می‌توان به؛ تلاش‌های دولت عثمانی در برابر صفویان در آناتولی، تمایل و حمایت و تمایل مردم به حضور دولت صفوی تلاش و ممارست روحانیون در حمایت از صفویه و ترویج دین و حتی سردی و دوری مردم از صفویان و برادر ستیزی اشاره کرد. صدقاتی (۱۳۹۱) در پایان‌نامه ارشد خود با عنوان "نقش علمای شیعه در حکومت صفویه، به‌ویژه شاه عباس اول"، دوران حکومت صفوی را به عنوان یکی از مهم‌ترین دوره‌های تاریخی ایران مورد بررسی قرار داده است. با تأکید بر اهمیت تشیع به عنوان مذهب دولتی، نقش بسزایی که روحانیت در جامعه ایران با حاکمیت شاهان صفوی ایفا کرده است، برجسته شده است.

شاهمرادی و همکاران (۱۳۹۲)، در تحقیقی با عنوان "واکنش دولت عثمانی در قبال تأسیس دولت شیعه مذهب صفوی در ایران"، نقش واکنش عثمانیان را در مقابل تأسیس دولت صفوی بررسی کردند. عثمانیان، از نگرانی‌های مذهبی و قبیله‌ای در برابر قدرت رو به رشد صفویان، که از تصوف استفاده می‌کردند، بهره بردند و این نگرانی‌ها باعث بروز تنش‌های مذهبی و نهایتاً جنگ چالدران شد.

قاسمی و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیق با عنوان "جایگاه مذهب و مسائل فقهی در مناسبات ایران و عثمانی در دوره صفویه و افشاریه"، به بررسی تنش‌ها و بی‌ثباتی‌های روابط ایران و عثمانی در دوران صفویه و افشاریه پرداختند. آن‌ها تأکید کردند که مذهب و مسائل فقهی نقش اساسی در متن معاهدات این دو کشور داشته و اغلب به عنوان دستاویزی برای آغاز جنگ مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

منوری (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان "مناسبات دین و دولت و تکوین شالوده‌ی روابط خارجی ایران با عثمانی (۱۱۳۵ - ۹۰۷ق. / ۱۵۰۲-۱۷۲۲م)"، اظهار داشته که بنا نهادن حکومت یکپارچه مذهبی توسط صفویان در قرن دهم هجری شانزدهم، به عنوان نقطه عطفی مهم در تشکیل روابط خارجی ایران محسوب می‌شود. این تشکیلات در تضاد با حکومت دینی سنی عثمانی بوده است، اما با حمایت بین‌المللی از تشیع، پایدار شد.

ورعی (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان "عامل روحانیان شیعه با دولت صفوی؛ علل و پیامدها"، به علل و پیامدهای تعامل روحانیان شیعه با دولت صفویه پرداخته است. او به اندیشه‌های جایگزینی قدرت، قدرت یافتن شاهان صفوی، نفوذ علمای دینی، ناکافی بودن آمیزه‌های تصوف و شریعت، احیای دین و تأسیس حوزه‌های دینی اشاره کرده و آنها را عوامل مؤثر در تعامل دین و قدرت دانسته است.

در پژوهشی ثواقب و همکاران (۱۳۹۶)، رویارویی‌های مذهبی صفوی و عثمانی در قفقاز مورد بررسی قرار گرفته است. در این تحقیق، اهمیت بُعد مذهبی قفقاز در طول تاریخ، نقش آن در رقابت دو امپراتوری، و تلاش‌های هر کدام برای نفوذ در این منطقه بررسی شده است.

ثواقب و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی به بررسی سیاست صلح‌طلبی صفویان در مقابل دولت عثمانی پرداختند. مطالعه بر متون مکاتبات و نقش مذهب نشان می‌دهد که دولت صفوی، با تأکید بر اصل صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز، روابط خود را با عثمانی‌ها بر پایه صلح و پیمان‌های منعقد برقرار می‌کرد. این سیاست متأثر از آموزه‌های دینی و شرایط فعلی بوده است.

مطهری و همکاران (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان "جایگاه حرم مطهر رضوی در سیاست مذهبی صفویان"، تأثیر حضور صفویان بر توسعه اماکن مذهبی شیعی، به‌ویژه حرم مطهر امام رضا (علیه‌السلام) را بررسی کردند. این تحقیق نشان داد که حرم مطهر امام رضا به عنوان مرکزی مذهبی در ایران مورد توجه خاصی از سوی پادشاهان صفوی بود و برای ترویج تشیع بهره‌برداری می‌شد. علاوه بر پژوهش‌های صورت گرفته می‌توان به کتاب‌های که در این زمینه نوشته شده همچون: قصه‌ی زندگی شاه اسماعیل اول، احسن التواریخ، تاریخ ایران اسلامی (صفویه از ظهور تا زوال)، کتاب تاریخ‌الدوله العلیه العثمانیه، تاریخ عالم‌آرای عباسی و ... اشاره نمود

مبانی نظری

دولت صفوی

صفویه یا صفویان نام سلسله‌ای از حاکمان شیعه ایران بود که با رسمی کردن مذهب شیعه در ایران کوشیدند هویتی یگانه به مردم ایران ببخشند و در نتیجه نخستین حکومت شیعه را در سراسر ایران شکل دادند. عده‌ای بر این عقیده‌اند که قدرت آن‌ها نشأت گرفته از؛ نظریه حق الهی پا (فر ایزدی)، نمایندگی و ادعای نمایندگی امام مهدی (عج) بر روی زمین و پیروان طریقت صوفیه بوده که در قرن هفتم قمری توسط شیخ صفی‌الدین اردبیلی بنیان‌گذاری شد (پارسادوست، ۱۳۸۱: ۱۳۳) و در نیمه دوم قرن نهم تحت رهبری شیخ جنید و شیخ حیدر جد و پدر شاه اسماعیل، نهضتی مذهبی، سیاسی و نظامی تشکیل دادند که سرانجام در آغاز قرن دهم با رهبری اسماعیل و سپاه قزلباش با فتح تبریز قدرت سیاسی را در دست گرفت و در زمینه‌های نظامی، فقهی

و هنری با کمک فقهای بنام تشیع خصوصاً از جبل عامل لبنان، میرداماد، فیض کاشانی، ملاصدرا و محمداقصر مجلسی و مرثیه سرایانی همچون؛ محتشم کاشانی پیشرفت‌های چشمگیری داشتند.

از آنجا که اصل و نسب صفویان به شهر اردبیل بر می‌گردد و اولین نفر از این خاندان، فیروز شاه زرین کلاه در قرن پنجم قمری در اردبیل به سر می‌برده و میزیسته و نسب این خاندان بر اساس منابع و اسناد باقی مانده از دوره صفویه به امام کاظم (ع) بر می‌گردد ولیکن سندیت این امر هنوز از منظر برخی از پژوهشگران معاصر همچون (سیوری در خصوص صفویان اظهار داشته که؛ خاندان صفویه به‌طور قطع دارای ریشه‌ی ایرانی هستند نه ترکی و اصیلت آن‌ها به کردستان ایران برمیگردد که بعدها به آذربایجان کوچ کرده‌اند و در آنجا زبان ترکی آذربایجانی را از ترک زبانان آنجا فراگرفته و سرانجام در سده‌ی یازدهم میلادی در شهر اردبیل جای گزیده‌اند) در سیادت این خاندان در تردید است (طقوش، ترجمه‌ی بوعدار و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۰).

ظهور شیخ صفی‌الدین اردبیلی تاریخ صفویه را وارد مرحله جدیدی کرد. وی به دلیل استعداد خود و مدت ۳۵ سال ریاست این طریقه را برعهده داشت. دوره ریاست شیخ صفی تماس‌های منظم بین اردبیل و مریدان طریقت صفویه در سایر مناطق بوجود آورد و توانست تا آناتولی شرقی و سوریه گسترش یابد. با به رهبری رسیدن جنید فرزند ابراهیم در سال ۸۵۱ ق نهضت وارد مرحله جدیدی شد و تمایل خود را به قدرت دنیوی و پادشاهی بسیار نشان داد و اولین رهبر صفویه بود (نشاطی شیرازی؛ ترجمه‌ی بهلولی، ۱۳۸۹). البته لازم به ذکر است، تأسیس حکومت صفویه در زمان اسماعیل اول (در این زمان وی تنها ۱۴ سال سن داشت) از نوادگان شیخ صفی حاصل شد و در رأس مریدان خود به همراه هفت هزار تن قزلباش توانست شکست سختی را بر نیروهای آق قویونلو را در ناحیه وارد نماید و تبریز را فتح و تشیع را به عنوان مذهب رسمی اعلام نماید لازم به ذکر است قبایل روملو، استاجلو، تکلو، شاملو، ذوالقدر، قاجار، افشار و نیز ترکمانان در تشکیل صفویه نقش بنیادینی را ایفا کردند (بشیر؛ ترجمه‌ی کریمی، ۱۳۹۱: ۱۹۹).

جانشینان شاه اسماعیل

با مرگ اسماعیل اول، روند تضاد جناح‌های درون حکومتی که در ده سال آخر سلطنت او رو به گسترش گذاشته بود، اوجی تازه یافت. پسرش طهماسب در ده سالگی به پادشاهی رسید (کانلی؛ ترجمه‌ی صبا، ۱۳۸۸: ۴۱). ستیز امرای قدرت طلب قزلباشان دیو سلطان روملو، سلطان تکلو و کپک سلطان استاجلو و قبایل آن‌ها در کنار تهاجمات خارجی از ناحیه ازبکان در مرزهای شرقی و پس از آن عثمانیان در غرب کشور، دوره ۱۰ ساله بی‌ثباتی و کشاکش را رویاروی سلطنت صفوی قرار داد؛ به طوری که به نظر می‌رسید میراثی را که شاه اسماعیل پس از خود برجای گذاشته بود، چندان دوام و بقا نخواهد یافت. در این دوره پایه‌های دولت صفوی مستحکم گردید. هر چند که دهه آخر سلطنت شاه طهماسب با بحران‌های داخلی و تضادهای اجتماعی همراه گشت، اما اساسی که در دوره سلطنت ۵۴ ساله شاه طهماسب برجای گذاشته بود، با قوت و ضعف تا پایان حکومت صفویان در ایران به حیات خود ادامه داد (پور قیومی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۶).

پس از شاه طهماسب، اسماعیل دوم در پی دسته‌بندی‌های درونی حکومت صفوی و منازعات امرا و سران قزلباش که از اواخر عمر شاه طهماسب آغاز شده بود، پس از ۲۰ سال حبس از قلعه قهقهه (قهقهه) آزاد و با نقش مؤثری که عمه او پری‌خان خانم ایفا کرد، پس از قتل حیدر میرزا و شکست طرفداران او به قزوین رفت و بر تخت سلطنت نشست. دوران شاه اسماعیل دوم، دوران تسویه‌های خونین بود که اسماعیل دوم برای حفظ مقام پادشاهی خود انجام داد. دوره یک سال و چند ماهه سلطنت اسماعیل دوم، دوره بحران در مناسبات دین و دولت به شمار می‌رفت و نمایندگان دین و علما در برابر حکومت و شاه قرار گرفتند که همگی ناشی از سیاست مذهبی اسماعیل دوم که کاملاً مخالف و مقابل سیاست‌های مذهبی پدرش شاه طهماسب بود (هینتس؛ ترجمه‌ی جهانداری، ۱۳۸۱: ۵۵). عده‌ای بر این عقیده هستند که تا پایان خلافت شاه محمد صفویان در سیاه‌ترین دوران خود به سر می‌برده‌اند.

دوران سیاه حکومت صفوی

پس از کشتاری که اسماعیل دوم از شاهزادگان صفوی کرد، خداینده میرزا پسر بزرگ شاه طهماسب که به دلیل ضعف بینایی سلطنت را از کف داده بود، از سوی امراء قزلباش و پریخان خانم - پس از تجربه‌ای که از حکومت اسماعیل دوم کسب کرده بود - نامزد سلطنت شد و از شیراز به پایتخت، قزوین برای جلوس بر تخت دعوت گردید.

در دوران سلطان محمد خداینده دو جنگ اتفاق افتاد. یکی با امرای استاجلو و دیگری با سلاطین ازبک [۱۳] دوران سلطنت محمد خداینده دوران تضاد بین امراء قزل باش با پادشاه و همچنین تضاد بین خود امراء بود؛ به طوری که این مشکلات با ضعف شخصی و فقدان لیاقت و قدرت فردی دوره سلطنت وی همراه بود که همگی سبب شده بود به دوران سیاه حکومت صفوی تبدیل گردد چرا که از طرفی با تهی شدن خزانه‌ای که شاه طهماسب سالیان درازی با خست و مال دوستی خاصی از رعایا ستانده و انباشته بود، با بذل و بخشش‌های بی‌حساب شاه محمد به بزرگان دولت، امراء قزلباش و سادات و علما به منظور حامی و پشتیبان برای سلطنت متزلزل خود، همراه شده بود که بحران‌های اجتماعی و اقتصادی زیادی را برای ایران آن روز رقم‌زده بود (پورفرد، ۱۳۸۴: ۷۷).

بازگشت اقتدار به حکومت صفوی

در سال ۹۹۶ قمری عباس اول به کمک مرشد قلی‌خان استاجلو در قزوین بر تخت سلطنت نشست. در این دوران آشفتگی و بی‌ثباتی از داخل (طبقه بالایی جامعه داعیه امراء قزلباش و تمایلات گریز از مرکز آنان، تجزیه امپراتوری صفوی را وعده می‌داد و در طبقه پایینی جامعه جنبش‌ها و قیام‌های مختلف در گوشه و کنار مملکت موجودیت حکومت فرزندان شیخ صفی را به معارضة می‌طلبید) و خارج از ایران (تهاجمات و حملات دشمنان غربی عثمانی و شرقی ازبکان) سلطنت صفوی را تهدید می‌کرد. سرانجام شاه عباس اول توانست بر مشکلات فایق آید و نه‌تن‌ها اغتشاشات داخلی را سرکوب کرد؛ بلکه توانست ابتدا با صلح با عثمانی خیال خود را از جبهه غربی راحت کرد و به بیرون راندن ازبکان از خراسان پرداخت و در مرحله بعد عثمانیان را نیز از مناطق متصرفی خود در همدان و آذربایجان عقب راند (نجفی، ۱۳۸۷: ۳۸). او با تشکیل نیروی سوم از گرجیان و ایجاد طبقه جدیدی در عرض طبقات قدیمی قزلباش سلطنت را از آن چنان قدرت و تمرکزی برخوردار ساخت که پیش از آن بی‌سابقه می‌نمود. تبدیل املاک ممالیک به املاک خاصه (شاهی) و نگهداری شاهزادگان در حرمسرا به منظور عدم دخالت‌شان در حکومت، دو اقدام دیگر شاه عباس بود که همین دو اقدام در طول سال‌های بعد نیز ادامه یافت و تبدیل به یکی از علل ضعف و سقوط صفویه شد (محمدی پاشاک، ۱۳۸۵: ۸۱).

عثمانیان

دولت عثمانی به‌عنوان بزرگ‌ترین و پهناورترین دولت اسلامی پس از فروپاشی خلافت عباسیان، در سده‌های هفتم و هشتم هجری (قرن‌های سیزدهم و چهاردهم میلادی) توسط عثمان یکم یا عثمان بن ارفغرل بن سلیمان شاه معروف به عثمان غازی یا عثمان بیگ رهبر ترکان عثمانی، در سال ۱۲۹۹ میلادی تأسیس شد و در سرزمین آناتولی ظهور کرد. از سده ی چهاردهم، به رهبری بایزید اول (چهارمین خلیفه ی عثمانی)، قلمرو عثمانی در اروپا گسترش یافت و در سده پانزدهم، با فتح قسطنطنیه، به رهبری سلطان محمد دوم (فاتح) هفتمین خلیفه ی عثمانی، قدرت بیشتری یافت. در پایان سده پانزدهم، دولت عثمانی به اوج اقتدار رسید و در قلمروهای آناتولی، سوریه، فلسطین، عراق، ارمنستان در آسیا؛ مصر و لیبی در آفریقا؛ بلغارستان، یونان، صربستان، آلبانی، بوسنی و رومانی در اروپا، گسترش یافت و بدین صورت در سه قاره جهان (آسیا، اروپا و آفریقا) پیشروی نمود و در اوج خود از شمال تا مجارستان، از جنوب تا یمن، از شرق تا عراق و از غرب تا الجزایر وسعت یافته بود. پایتخت این حکومت ابتدا در شهر سوگوت سپس در سال ۱۳۲۴ به شهر بوسرا و در سال ۱۳۶۳ میلادی پس از فتح ادرنه به این شهر منتقل شد و بعد از فتح قسطنطنیه توسط محمد فاتح از سال ۱۴۵۳ میلادی تا زمان فروپاشی این شهر پایتخت حکومت عثمانی بود.

در حقیقت پس از سقوط سلجوقیان آنها به روم و آناتولی رفتند و در طوایف و بیگ‌نشین‌های کوچک و بزرگ تقسیم شدند. رهبر یکی از این طوایف در منطقه بیتینی در نزدیکی مرز روم شرقی، عثمان یکم بود. شخصیتی که امروزه اتفاقات دوران او بسیار

میهم است و البته نام خلافت عثمانی هم از اسم او نشأت گرفته شده است. عثمان رهبر ترکان عثمانی و بنیانگذار خلافت عثمانی بود. او از قبیله قایی شاخه‌ای از ترکان اغوز بود، که بعد از او ۳۵ تن از نسل او با عنوان خلفای عثمانی حکومت کردند. محمد ششم آخرین خلیفه ی عثمانی و عبدالمجید دوم آخرین خلیفای عثمانی بود. که در اینجا به معرفی خلفایی پرداخته خواهد شد که از ۱۵۰۱ تا ۱۵۹۴ در دولت عثمانی حضور داشته اند. و دو دوره گسترش و رکود عثمانی را در بر خواهد گرفت.

روش پژوهش

در این تحقیق، از روش اسنادی-کتابخانه‌ای با رویکرد تاریخی استفاده شده است؛ به طوری که از تمامی تحقیقات و اسناد موجود در قالب‌های مختلف (نامه‌ها، سفرنامه‌ها، کتب، مقالات، رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها) که به موضوع روابط ایران و عثمانی در دوره صفویه در قالب‌های داخلی و خارجی مرتبط می‌شوند، بهره گرفته شده است. نمونه‌ی آماری این تحقیق شامل کلیه تحقیقاتی است که به کلمات کلیدی مانند جنگ‌های ایران و عثمانی در دوره صفوی، اختلافات مذهبی بین ایران و عثمانی، و همچنین دوره زمانی مشخص این روابط پرداخته شده و مطالعه آن‌ها در محدوده زمانی سال‌های ۹۰۷ تا ۱۰۰۳ هـ.ق/۱۵۰۱ تا ۱۵۹۴م را در برمی‌گیرد.

بحث و یافته‌های تحقیق

روابط ایران و عثمانی

بررسی و تاریخ روابط دو دولت ایران و عثمانی علی‌الخصوص در دوران صفویه همیشه پرتلاطم و تنش‌زا و سرتا سرچنگ و خونریزی بوده است، جنگ‌های خونینی که بر سر منصب قدرت و به واسطه‌ی عهد شکنی‌ها و تعرض به خاک یکدیگر به واسطه کسب ثروت غنیمت و سرباز گیری و تجارت حاصل می‌گشته و دو دولت را به واسطه‌ی نگرانی کاهش قدرت و امنیت (کاهش قلمرو حکومت) و نا امنی‌های داخلی و خارجی به مقابله و درگیری (تهاجم و خشم) با یکدیگر بر سر حذف یکدیگر واداشته است و به طور کلی روابط دو کشور در اشکال زیر بوده است

دولت محوری

در این بعد قضیه عثمانی‌ها دولت تسویب شده تری نسبت به دولت تازه کار صفوی به شمار میرفتند و حتی در ابتدای امر عثمانیان آنها و حرکات هوشمندانه صفویان (تشکیل دولت در چهارچوب مسلک صوفیانه، در سرزمین خلیج بصره، رود جیحون، فرات و افغانستان، پیروزی‌های پی در پی در برابر مغول و تیموریان،) را برای تثبیت قدرت را جدی تلقی ننموده و زمانی به خود آمد که صفویان طرفداران زیادی به دست آورده و مشروعیت و اقتدار خود را به واسطه رخداد‌های گوناگون (اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و دینی)^۱ تثبیت کرده بودند.

سود نسبی

دولت عثمانی به مناطقی که به لحاظ استراتژیک و اقتصادی دارای اهمیت بودند علاقه بسیارینشان داده سعی مینموده با ایجاد پایگاه دینی سعی مینموده در سود ناشی از تجارت و عبور کاروان‌های دینی سهیم گردد و به همین دلیل به مناطقی چون ماوراء قفقاز به دلیل نزدیکی به (دریای سیاه و دریای خزر، گذرگاه‌های دربند و داریال" به منظور ارتباط با اقیانوس هند و اطلس" و همچنین وجود دشتهای و اراضی کشاورزی و همچنین بین‌النهرین به دلیل موقعیتش که میان دو رود دجله و فرات جای گرفته و در محدوده‌ی کشورهای عراق، سوریه و ترکیه امروزی قرار داشت سبب شده عثمانی در آن دوران سود قابل توجهی از مراودات اقتصادی مذهبی به دست آورد (رئیس‌نیا، ۱۳۸۰؛ طالایی، ۱۳۹۰؛ ثواقب و همکاران، ۱۳۹۶).

^۱ شهرهای ایران تا سده دهم هجری سنی مذهب بوده‌اند، با اکثریت شافعی و چون شاه اسماعیل به قدرت رسید، مذهبی شیعی امامی مذهب رسمی ایران گردید و او نخستین پادشاه صفوی بود که به نشر و رواج مذهب امامیه در همه شهرها اهتمام ورزیده بود و به فرمان شاه اسماعیل در (اذان‌ها) شهادت به ولایت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) و جمله: «حی علی خیر العمل» افزوده شد و به این ترتیب: (دولت صفوی، در شهرهای فارس رونق یافت و با دعوت از داعیانی امامی مذهب از شهرهای جبل عامل و کرک لبنان و قطیف در جزیره‌العرب و بحرین (به تبلیغ عقاید شیعی در سراسر ایران پرداخت).

توازن قوا

قوای نظامی عثمانی در سال‌های بین ۱۴۵۱ - ۱۶۰۶ همزمان با سازماندهی جدید و، همزمان با زمان ظهور عثمانی بوجود آمد و مجهز به اقلام جنگی و سلاح گرم (توپ بزرگ، توپ دردانل، تفنگ فتیله‌ای و...) بودند که اعضای آن همگیدر شکل یک ساختار نظامی دوره‌ها و آموزش‌های لازم را دیده بودند.

دیپلماسی ایران در برابر پرتغالی‌ها

در دوران صفوی، دیپلماسی ایران با پرتغالی‌ها برقرار شد. این مناسبات سیاسی از زمان شاه اسماعیل اول آغاز شده و در پی شکست در جنگ چالدران به دنبال نیاز به تجهیزاتی نظامی از کشورهای غربی بود. حضور پرتغالی‌ها در جنوب ایران باعث شد که دولت صفوی به دنبال مذاکرات با آلبو کرک، پادشاه پرتغال، در خصوص تأمین سلاح و برقراری روابط تجاری و سیاسی با اروپا شود. پس از مذاکرات و تبادل سفرائی، یک قرارداد بر مبنای همکاری در مقابل عثمانی‌ها بسته شد، و شاه اسماعیل اول مقابله با پرتغالی‌ها را بر عهده گرفت. این مذاکرات با وفات پادشاه پرتغال و عدم رعایت تعهدات مذاکره‌شده توسط طرف پرتغالی به پایان رسید ماند (نوائی، ۱۳۷۷: ۴۱)..

دیپلماسی صفویان در برابر آلمانی‌ها

در دوران صفویان، روابط دیپلماسی بین ایران و آلمان، به معنای واقعی سیاسی، تجاری و فرهنگی، به دوران شاه اسماعیل صفوی بازمی‌گردد. این روابط با شکست شاه اسماعیل در جنگ چالدران و نیاز به مقابله با عثمانی‌ها آغاز شد. آلمان به دلیل رشادتهای شاه اسماعیل به او اعتماد داشت و ایران را به عنوان دولت شرقی و تنها دولتی که قدرت مقابله با عثمانی‌ها را دارد، می‌دانست. در جنگ چالدران شاه اسماعیل شکست خورد و سپس سعی کرد با کارل پنجم امپراتور آلمان ارتباطات را برقرار کند. این اتفاق منجر به برقراری اولین سند ارتباطی بین دو کشور در قرن چهاردهم شد و هدف آن تشکیل اتحادی برای مقابله با دشمن مشترک، عثمانی‌ها بود. این اتحاد در دوران شاه عباس صفوی به اوج خود رسید (میرزایی، ۱۳۹۳).

دیپلماسی صفویان در برابر اسپانیایی‌ها

در دوران صفوی، ایران به عنوان یکی از قدرتمندترین کشورهای آسیایی و اسپانیایی، با اهدافی مهم مانند برقراری روابط تجاری، تثبیت موقعیت اقتصادی در خلیج فارس و اقیانوس هند، و ایجاد اتحاد علیه عثمانی مشغول بود. اسپانیایی‌ها درک کردند شاه عباس تلاش می‌کند تا روابط تجاری با اروپا، به ویژه با تجار پرتغالی و اسپانیایی، را گسترش دهد. بنابراین، آن‌ها با اعزام سفیری به نام دن گارسیا دوسیلوا فیگوئروا به دربار شاه عباس، تلاش کردند تا روابط دیپلماتیک خود را تقویت کنند. اما این تلاش با توقف طولانی مدت فیگوئروا در اصفهان و سپس بدون دستیابی به نتیجه مثبت به پایان رسید. پس از این اتفاق، شاه عباس سردار خود به نام حسینعلی بیگ بیات را به عنوان سفیر به اروپا اعزام کرد. او در اسپانیا و محل استقرار پاپ در روم دیدارهایی داشت. همچنین، سه روحانی از فرقه آگوستینی از گوا به ایران فرستاده شدند و شاه عباس به آن‌ها مجوز داد تا صومعه‌ای در اصفهان بنا کنند و در تأمین هزینه‌های آن کمک کرد. با این حال، شاه عباس حضور دریائی اسپانیا و پرتغال در جنوب ایران را تحمل نکرد و حضور آن‌ها در منطقه خلیج فارس به تدریج تضعیف شد (وثوقی، ۱۳۸۳).

دیپلماسی ایران و لهستان در دوران صفوی

دولت صفوی در تلاش برای رشد و گسترش روابط دیپلماسی با کشورهای اروپایی، تصمیم گرفت روابط خود با کشور لهستان را بهبود بخشد، این تصمیم به دلیل وجود فاصله جغرافیایی بین دو کشور و موقعیت جغرافیایی مناسب لهستان برای ملاقات‌های مخفیانه بود. همچنین، با توجه به موقعیت اقتصادی و سیاسی خوب ایران در آن زمان، روابط اقتصادی و بازرگانی بین دو کشور اهمیت زیادی داشت. علاوه بر این، ایران به عنوان یک دوست و همکیشی در نزدیکی و همسایگی عثمانی به نظر می‌رسید که

این امر برای عثمانی نگران کننده بود و برای ایران امنیت را به همراه داشت. از جمله دلایل دیگر برقراری روابط با لهستان، ترویج آیین مسیحیت بود که باعث فعالیت‌های مذهبی و مبشران در ایران شد (مبین، ۱۳۸۸).

دیپلماسی صفوی با دولت روسیه

در دوران پتر کبیر، روسیه به توجه به مدرنیته و تلاش برای گسترش تمدن، با روابط تجاری و درگیری‌های نظامی با همسایگانش همراه بود. شاه سلطان محمد خدابنده ایران تلاش کرد روابط با روسیه را بهبود بخشد، اما پس از نامیدی از روابط با کشورهای اروپایی، سفیر خود را به مصاحبه با تزار فتودور اول فرستاد. این مصاحبه با هدف کمک در بیرون راندن عثمانی‌ها از قفقاز بود. با اموالی که شاه عباس برای پیشکش ارسال کرده بود، عثمانی‌ها به سفرا حمله کردند، اما سفیر ایران نامه شاه را به مخفیانه به تزار تحویل داد. تزار وقتی از موقعیت پیچیده عثمانی‌ها آگاه شد، با پاسخی مهرآمیز به پیشنهادات ایران، تلاش کرد روابط سیاسی با ایران را تقویت کند. با امضای پیمان صلح استانبول در سال ۱۵۹۰، ایران برخی از مناطق را به عثمانی‌ها واگذار کرد اما بعدها از این تصمیم پشیمان شد. در نهایت، تصمیم گرفت مناطق را بازپس بگیرد.

دیپلماسی ایران با عثمانی در دوران صفوی

در دوران بایزید دوم دفتری به نام دفتر انعامات وجود داشت که در آن تاریخچه ای نگاشته شده که روابط دیپلماتیک ایران و عثمانی را در آن زمان مسالمت آمیز بیان نموده و در آن اسنادی یافته شده که فهرستی از اشیا و هدایایی است که بایزید به شاه اسماعیل و شاه اسماعیل متقابلاً برای بایزید دوم ارسال نموده است البته که البته ارسال این هدایا البته نباید این را هم نا دیده گرفت که دو دولت نسبت به هم کاملاً بی اعتماد بوده اند و همواره از طریق جاسوسان خود (ایلچی‌ها و قزلباش‌ها) حرکات خود و روابط یکدیگر را زیر نظر داشتند و ارسال هدایا هم اغلب موارد به دلیل اینکه نسبت به یکدیگر قدرت نمایی کند حاصل شده در اکثر موارد هم روابط دو دولت با هم بد بوده و در اکثر موارد درگیر جنگ و نزاع بودند ولیکن در برخی موارد با جاری شدن قرارداد و عهد نامه هایی با هم وارد صلح شده که از آن جمله می توان به عهد نامه آماسیه و سلطان پاشا اشاره کرد که سبب شدند سالها بین عثمانیان و ایرانیان با همه بی اعتمادی که به هم داشتند در صلح باقی بمانند و این نکته را هم نمی توان نادیده گرفت که عثمانیان هیچگاه صفویان را به عنوان پادشاه قبول نمودند و همیشه حتی در عهد نامه ها و تمام اسنادی که فی ما بین دو کشور رد و بدل شده همیشه از صفویان با عنوان صوفی یا شیخ نام برده شده است ولی به هر حال دوران خلافت با یزید در دولت عثمانی و شاه اسماعیل زیرک در دولت صفوی موثر ترین دوره و رابط دیپلماسی بین دو کشور بوده است و این را از نامه هایی که بین دو کشور رد و بدل شده می توان دریافت (گنج، ۱۳۹۷).

نتیجه گیری

در خصوص اختلافات مذهبی در روابط عثمانیان با ایران در دوره صفویه (سال‌های ۹۰۷ تا ۱۱۴۸) می‌توان اینگونه اظهار داشت که دولت عثمانی در ابتدا روابط دوستانه‌ای با شیوخ صفوی داشت حتی به آنان در کشور گشایی و.. نیز کمک نمود. آنها هر دو مسلمان بودند اما عثمانیان اهل تسنن و صفویان خود را شیعیان ۱۲ امامی می‌نامیدند و نسب خود را به امامان و ائمه‌ی اظهار می‌بستند. سخنوران زیرکی نیز بودند و کم کم به بهانه حج و معاشرت با طرفداران عثمانی و... که کم کم باعث گسترش طرفداران و علاقه‌مندان صفوی شد. نارضایی دولت عثمانی از تشکیل دولتی نیرومند در شرق قلمرو خود را برافروخت دولتی که با تبلیغ مذهبی خود حتی در قلب قلمرو عثمانی، ادعای عثمانیان را مبنی بر سروری جهان اسلام زیرسوال برده بودند. در ابتدا خلفای عثمانی با تغییر در قوانین نامه‌نگاری با صفویان و استفاده از علما و مجتهدان دینی می‌خواستند از آن جلوگیری نمایند و به این فتنه خاتمه دهند اما شیوخ صفوی که خود را شاه ایران می‌دانستند دیگر تنها به ایران قانع نبوده و کل جهان اسلام و جهان را

طلب می‌کردند و همین امر در بسیاری موارد اختلافاتی را حاصل نموده که با جنگ و خونریزی همراه و با معاهده و پیمان تا چند سال به سکوت فرومی‌رفته است. اما در اصل این دو به خاطر اختلافات مذهبی که سرآغازی برای از دست دادن طرفداران و قدرت منطقه‌ای برای هر کدام و کاهش خراج و مالیات و... بود در تمام مدت حضور صفویان با هم اختلاف داشتند اما گاهاً معاهداتی مانند آماسیه و استانبول و... کمی آن را به سمت آرامش هدایت می‌نمود. اما در اصل ذهنیت آنها تغییری نمی‌کرد و حتی در دوران صلح هم به هم بی‌اعتماد بوده و همچنان جاسوسی هم را نموده‌اند تا در گرفتن تصمیمات و مقصودها از هم پیشی‌گیرند و این رقابت‌ها و اختلافات درست است که ظاهری مذهبی دارد اما رنگ و بویی از زیاده‌خواهی و طمع شاهان ایرانی و خلفای عثمانی به همراه داد. از طرف دیگر ما بین تحقیق سعی شده دولت عثمانی و صفوی را در فاصله تاریخی مشخص مطرح نموده و علل و درگیری‌هایی که تاریخ‌ساز شدند را مورد بررسی قرار داده است. و این نتیجه حاصل شده که قزلباشان در دوران صفوی مهره‌های پرتاثير حکومت بودند، به طوری که در به تخت نشستن هر کدام از شاهان صفوی تأثیرگذار بودند. بعد از کنار نهادنشان توسط شاه اسماعیل دوم، چگونه خدعه و نیرنگی به خرج دادند و فرزند کور او را بر تخت نشانند، جایگاه خود را بی‌رنگانه نشان داد. این اتفاقات منجر به غارت کل خزانه‌ی دربار صفوی شد و در کشور داری شاید بتوان گفت شاه عباس اول و شاه اسماعیل اول و سلیمان شاه با تدبیر ترین خلفا در این بین بودند که صفویان را به اقتدار رساندند. هر قدمی که برداشتند، حساب شده بود و در ابتدای امر با شاه اسماعیل، که کودکی بود به ظاهر، اما آنقدر قاطع و برنده و تأثیرگذار بود که شیوخ را از شیخی به پادشاهی رهسپار کردند و لقب پیامبر کوچک بر او نهادند. دلیری و اثربخشی در دوران شاه عباس محمد شاه، به دلیل ضعف‌هایش، صفویان را به قهقرا کشانده بود و دولتی ورشکسته را تحویل گرفته بود، اما با تدبیرش، خزانه را پر کرد و صفویان را به دوران شکوه بازگرداند. سلیمان شاه، که از تمام آنها تحصیلات و دانشش بیشتر بود و به خاطر دانش زبانی که داشت و قدرت سخنوری به بیش از ۵ زبان، ایران را در سطح جهانی رشد داد. اما عثمانیان اهل تسنن که به مانند صفویان خشک مذهب بودند، در دوران بایزید دوم، بالاترین صلح، امنیت و توسعه را در بر گرفتند و آنها هم جان نثاران خود را داشتند. اما به مانند قزلباش‌ها قدرت مداخله نداشتند، اما به لحاظ مالی حمایتی که از آنان می‌شد و فنون به‌روز نظامی، همیشه به صفویان در این راستا تسلط داشتند. آنها تا اروپای شرقی تاخته بودند و متصرفات داشتند، اما در نگه‌داری طرفدارانشان سیاستی به مانند صفویان نداشتند. آنها هم به مانند صفویان روابط دیپلماتی داشتند، اما روابط دیپلماتی عثمانیان به منظور بهبود شرایط نظامی بیشتر بود و چیرگی بر دشمنان در صفویان به منظور پایان دادن به اختلافش با عثمانیان، دستیابی به سلاح نظامی و از طرفی بهبود روابط تجاری و اقتصادی حاصل شده و صد البته رونق فرهنگی را هم به همراه داشته است. در این خصوص محققانی همچون؛ صادقی و همکاران، ثواقب و همکاران، و لعل شاطری و همکاران، و دانش، در تحقیقات خود با مطالعه موضوعات مشابه، نتایجی قابل قبول را ارائه داده‌اند.

منابع

۲۳. اروچی فاطمه؛ پروان بیژن (۱۳۹۷). پژوهشی در دین و سیاست مذهبی نادر، مجله پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام، شماره ۲، صص ۴۲-۶۲
۲۴. آصف، محمدهاشم. (۱۳۵۲). رستم التواریخ، تصحیح، تحشیه و توضیحات و تنظیم فهرست های متعدد از محمدمشیری، تهران: چاپخانه سپهر.
۲۵. امامی خویی محمد تقی (۱۳۸۷). استراتژی امپراتوری عثمانی از پروژه حفر کانال دن - ولگا، تاریخ ایران: شماره ۵/۵، صص ۲۷-۴۲.
۲۶. بشیر شهزاد: ترجمه ی کریمی بهزاد (۱۳۹۱). شاه اسماعیل و قزلباشان: آدمخواری در تاریخ مذهبی صدر دوره صفویه، نشریه ی پیام بهارستان، شماره ۱۶، صص ۱۹۸-۲۲۱
۲۷. ثواقب جهانبخش؛ لعبت فرد احمد. (۱۳۹۶). واکاوی رویارویی های مذهبی صفوی و عثمانی در قفقاز (۱۰۳۸ تا ۱۰۳۸ ق/ ۱۵۲۳ تا ۱۶۲۹ م) پژوهش های تاریخی دوره جدید سال نهم، شماره ۴ (پیاپی ۳۶)
۲۸. رازنهان، محمدحسن؛ دهقانی، رضا؛ بیاتی، هادی (۱۳۹۵). بررسی جایگاه اقتصادی عتبات عالیات در روابط ایران و عثمانی در دوره صفوی، پژوهش های تاریخی، شماره ۳۱-رتبه علمی-پژوهشی، صص ۲۵ تا ۴۰

۲۹. شاهرادی، سید مسعود؛ چلونگر، محمد علی. (۱۳۹۲). واکنش دولت عثمانی در قبال تاسیس دولت شیعه مذهب صفوی در ایران، نشریه شیعه شناسی، شماره ۴۴
۳۰. صدیقی، نیره. (۱۳۹۱). نقش علمای شیعه در حکومت صفویه بویژه شاه عباس اول، پایان نامه ارشد دانشگاه آزاد اسلامی - دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود - دانشکده علوم انسانی
۳۱. طقوش محمد سهیل؛ ترجمه ی بوعدار ناصر؛ بوعدار جاسم (۱۳۹۹). پیدایش خاندان صفویه، پژوهش در تاریخ، ۱۰(۲۸-۲۷)، ۴۰-۶۴
۳۲. طلایی حسن (۱۳۹۰)، باستان شناسی پیش از تاریخ بین‌النهرین، انتشارات سمت
۳۳. طلایی زهرا. (۱۳۹۷). سیاست مذهبی صفویان و پیامد آن بر توسعه موقوفات حرم امام رضا(ع)، نشریه؛ پژوهش های تاریخی دوره جدید سال دهم شماره ۱ (پیاپی ۳۷)، صص ۱۳۰-۱۵۲
۳۴. عابدینی، ابوالفضل. (۱۳۸۸). قراردادهای صلح ایران و عثمانی و کاهش تنش های مذهبی بین دو کشور در عصر صفوی و افشاری. تاریخ ایران (پژوهشنامه علوم انسانی)، - (۵/۶۰)، ۱۰۱-۱۲۰
۳۵. قاسمی، علی؛ طاهری، علی. (۱۳۹۶). جایگاه مذهب و مسائل فقهی در مناسبات ایران و عثمانی در دوره صفویه و افشاریه (با تاکید بر متن مصالحه نامه ها). گنجینه اسناد، ۳۷(۴)، ۴۴-۶۴ .
۳۶. کانلی، رالف؛ ترجمه ی صبا فروردین (۱۳۸۸). شاه طهماسب، تهران: انتشارات سمیر
۳۷. گنج، ورال. (۱۳۹۷). روابط سیاسی و دیپلماتیک شاه اسماعیل اول و بایزید دوم بر اساس اسناد عثمانی: ۹۱۱_ ۹۱۷/۱۵۰۵_ ۱۵۱۱. پژوهش های ایرانشناسی، ۱۸ (۱)، ۱۲۹-۱۴۶.
۳۸. مبین ابوالحسن (۱۳۸۸). دیپلماسی ایران و لهستان در دوره سلطنت شاه سلیمان صفوی، پژوهش نامه تاریخ، ۴(۱۶).
۳۹. منوری سید علی. (۱۳۹۶). مناسبات دین و دولت و تکوین شالوده روابط خارجی ایران با عثمانی (۱۱۳۵- ۹۰۷ق. / ۱۷۲۲-۱۵۰۲م)، فصلنامه ی تاریخ روابط خارجی، ۱۹(۷۳)، ۷۱-۱۰۳.
۴۰. میرزایی، سونیا. (۱۳۹۳). روابط فرهنگی ایران و آلمان از عصر صفوی تا پایان دوره قاجار بازخوانی مدارک منتشر شده و رهیافتی به اسناد جدید. مطالعات تاریخ فرهنگی (پژوهشنامه انجمن ایرانی تاریخ)، ۵(۲۰)، ۱۰۳-۱۲۹.
۴۱. نوائی عبدالحسین (۱۳۷۷). روابط سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفویه، تهران؛ انتشارات سمت، چاپ نخست
۴۲. نوائی عبدالحسین؛ روملو حسن. (۱۳۸۴). احسن التواریخ، نشر اساطیر، چاپ ۱
۴۳. وثوقی محمدباقر (۱۳۸۳). روابط ایران و اسپانیا در دوره شاه عباس صفوی (عصر فیلیپ اول)، نشریه ی فصلنامه تاریخ روابط خارجی، شماره ۲۰
۴۴. ورعی سید جواد (۱۳۹۶). تعامل روحانیان شیعه با دولت صفوی؛ علل و پیامدها، نشریه شیعه پژوهی، ۱۲(۳)، صص ۹۳-۱۰۵.